

Péter H. Mária

KÁJONI JÁNOS 1673-BAN ÍRT
MAGYAR HERBÁRIUM CÍMŰ MŰVÉBEN
TALÁLHATÓ NÉHÁNY GYÓGYNÖVÉNY
ÉRTÉKELÉSE MAI ISMERETEINK ALAPJÁN

BEVEZETŐ

Erdélyben a 16. századtól kezdve több kéziratos fűvészs-, illetve orvosló kézirat maradt fenn, főleg másolatokban. Ezek, a gyógyításra használt vadon termő és kertekben termesztett növények rendszeres leírását, orvosi hasznát, valamint felhasználásuk módját is tartalmazzák. [10., 11.] Később, a könyvnyomtatás felfedezése után is másoltatták őket. Közülük néhányuk ma is értékes adatokat tartalmaznak mind orvos- és gyógyszerészettörténet, mind a népgyógyászat szempontjából. Ezek között van a csíksomlyói ferences rend egykori tagjának, Kájoni János szerzetesnek 1673-ban, kézzel írott, *Magyar Herbárium* című műve, melynek részletes ismertetése dolgozatunk témája. Ez kevésbé ismert, mint Kájoni zenei alkotásai, orgonaépítő, könyvtáralapító tevékenysége, ezért mai ismereteink birtokában összehasonlításként néhány példával alá kell támasszuk írásának helyességét. Alább életrajzának néhány fontosabb adatait ismertetjük.

1629-ben született a Belső-Szolnok vármegyéhez tartozó Kiskájon településen (ma Beszterce-Naszód megye), valószínű, kiskájoni román jobbágy ősöktől származik. Ezt ő többször is hangoztatta, mondván: „Natus valachus sum”. Családja a Kolozs vármegyei Jegenyére költözött, itt jezsuita hatásra katolizált. 1644–1648 között a csíksomlyói ferenceseknél tanult, ahol 1648. szeptember 17-én belépett a ferences rendbe. Ezt követően Nagyszombatra küldték teológiát tanulni. 1652-től ismét Csíksomlyón élt, 1655-ben pappá szentelték. 1664-ben Szárhelyen ferences rendi kolostort alapított, ahol 1669 és 1675 között házfőnök volt, mialatt újjáépíttette a romos zárdát, és az iskola építését 1669-ben már az ő vezetésével fejezték be. Innen ismét Csíksomlyóra kerül, ahol 1675-ben megalapította Székelyföld első nyomdáját. Ez volt

Erdélyben az egyetlen katolikus nyomda, fontos művelődéstörténeti tényezőt jelentett a székelyföldi katolikusok számára. Nyomdájában 1676-ban először énekeskönyveket nyomtatott ki. Három évvel később engedélyt kapott arra, hogy tankönyveket, énekeskönyvet, imakönyvet is nyomtathasson. Ezeken kívül könyvtárat is alapított. Fontos tevékenysége volt a zene terén is: orgonista volt, ő maga is komponált egyházi műveket, sőt az orgonaépítéshez is értett. Újjáépítette a csíksomlyói iskolát. 1686-ban visszakerült Szászhegyre, ahol rövidesen 1687. ápr. 25-én hunyt el. [1., 3., 4.]

Nagy műveltséggel rendelkezett, szenvedéllyel szolgálta a haladás ügyét. Ferences rendtársai közül sokoldalú tudományos és művészeti munkásságával, példaadó gyakorlatiasságával tűnt ki. Munkaszeretete, szorgalma és vasakarata volt, tudását csak szerénysége nötte túl. Méltán tartják Székelyföld első nagy polihisztorának, de „Erdély Pázmányának” is nevezték. Munkásságának, humanista egyéniségének igazi értékelésére azonban csak több mint két évszázad elteltével került sor.

Botanikai és népgyógyászati írásának, a *Magyar Herbárium* című művének értékelése miatt röviden összehasonlítjuk a korabeli kéziratosságot és nyomtatott orvosló és fűvészkönyvekkel.

Elsőként említjük meg az 1577-ben íródott *Ars Medica* című művet, melynek szerzője *Lencsés György* (1530–1593), aki feltételezhető, hogy orvosi tanulmányokat is folytatott. Valószínűleg Nagyváradon született és Gyulaféhérváron halt meg. *Lencsés* 1577-től *Báthori Kristóf* feleségének szertartásmestere volt, majd a fejedelmi udvarban magas tisztségeket töltött be. Ez az ívrét (folio) alakú, mintegy 940 oldal terjedelmű kézirat, gyakorlott, egyenletes és egy kéz által írt másolati szöveg, melyben az emberi test egészének betegségei és azok gyógykezelésének ismertetése található meg. Ajánlásaiban 320 növénynek vagy növényi résznek a különböző betegségek (tünetek) gyógyításában való felhasználását említi korának tudományos színvonalán [14., 17.]. *Spielmann József* (1917–1986) egykori marosvásárhelyi orvosprofesszor és munkatársnője, *Lázár Színi Karola* (1929–2000) adatokat szolgáltatott a *Báthoriak* udvarában tisztségeket viselt váradai *Lencsés Györgyről*. Egy példányát a marosvásárhelyi *Teleki Téka* őrzi. *Kolozsvárt* 1943-ban *Varjas Béla* (1911–1985) az Erdélyi Tudományos Intézet által *16. századi magyar orvosi könyv* címmel betűhív kiadványként nyomtatta ki és látta el bevezető tanulmánnyal. [23.]

A házi orvoslás gyakorlatát tükrözik még azok az orvosságos könyvek is, melyek főleg az egykori erdélyi főúri udvarok nagyszonyainak másolatban fennmaradt kéziratok „*orvos könyv*” vagy „*orvosló könyv*” címmel, melyek a gyógynövényekkel való gyógyítással is foglalkoztak. Ezek többnyire olyan orvosságokat (szirupokat, gyógyító italokat) ajánlottak, melyek alapanyagai a ház körül megtalálhatók, s melyeknek elkészítése nem kívánt nagyobb hozzáértést vagy speciális eszközöket, berendezéseket. Változó színvonalon az akkor ismert betegségek teljes körére ajánlottak orvosságokat, recepteket. Közös jellemzőjük, hogy csupán gyakorlati ismereteket tartalmaznak, hiányzik belőlük minden elméleti megfontolás. A betegségeket megnevezik, de sem a tünetek felsorolását nem tartalmazzák, sem a betegségek okát, elkülönítő jegyeit nem ismertetik. [22.]

Ilyen a szintén Erdélyben, Fogarason 1677-ben készült *Apafi Anna* (szül. 1635), I. Apafi Mihály fejedelem nővérének *Orvosságos Könyve*, amit valószínű a fejedelmi udvar íródeákjával másoltatott le. A kézirat eredeti forrása részben a *Házi különös Orvosságok* szövegének egy régebbi változata, másfelől régi receptek gyűjteménye. Ezek közül több olyan is van, melyek bizonyos orvosságok vagy különféle anyagok felhasználásának hatásáról szólnak, de vannak olyanok is, melyek a forrásként említett könyvben nem találhatók meg. [6.]

Báró tsömöri *Zay Anna* (?–1733), Vay Ádám özvegye is élénken érdeklődött a gyógyítás iránt. Ezért magyarra fordította az 1690. évi cseh fordítás alapján *Andreas Mattioli* (1500–1577) eredetileg latin nyelvű, népszerű gyógyfüves könyvét, kiegészítve saját megfigyeléseivel, tapasztalataival és más orvosok írásaival. Ez az 1712–1718 között írt vagy másoltatott 140 oldalas, 470 receptet tartalmazó „*Orvos könyve*”, szintén kéziratban maradt reánk. [5., 20., 21.] Közel 300 gyógynövényt és felhasználását mutatja be, köztük sok olyant is, melyeknek jótékony hatását a mai orvostudomány is elismeri.¹

Végül még megemlítjük az erdélyi neves gyógyító hírében álló *Bethlen Kata* (1700–1759) által 1737-ben összegyűjtött és 12 „könyvbe” (feje-

---

1 A Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtárban (Kéziratok, 447., 238. sz.) található kézirat címlapjának szövege: *Orvoskönyv, melyet néhai tudós és igen híres doctor Matthiolus cseh nyelvre fordítottatott s bővítettett Herbáriumából a nyavalyáknak rendre szerént danckai keserves bujdosásában maga és gyermekei számokra öszveszedetetett és magyar nyelvre fordított néhai T. N. Vay Ádám uram árva özvegye, Tsömöri Zay Anna.*

zetbe) lemásoltatott *Az orvoslás mesterségéről* című kéziratát, melyben 239, gyógyítással foglalkozó javaslatát írta össze. Ezekben több száz gyógynövény felhasználása fordul elő, gyakran kivonat formájában. Ez a gyűjtemény állatok gyógyításával kapcsolatos, a háztartáshoz tartozó előírásokat és szépítő jellegű recepteket is tartalmaz, ellenben babonás eljárásokat csak nagyon kis arányban. Több korabeli orvostól tanult, melyekre többször is hivatkozott. [2.]

Az erdélyi főúri udvarokban készült kézíratos munkákon kívül, a gyógyítással is foglalkozó szerzetesrendek, az ún. „*frater aromaticusok*” is gyakran másolgattak fűvész-, illetve gyógyítással kapcsolatos munkákat. Főként a 15. századig kolostorokban az ún. „*bérmásolók*”, írások kézzel másolták le az eredeti, szintén kézzel írt szövegeket.

Később, a 16–18. században már nyomtatásban is megjelentek fűvész, illetve orvosló művek. [10., 11.] Ezek közül elsőként említjük meg *Melius Juhász Péter* (1532–1572) református püspök „*Herbarium az faknac füveknec nevekről, természetekről, és hasznairól...*” című könyvét, amit 1578-ban Kolozsvárott nyomtattak ki.² A szerző a 376 oldalas könyvében 627 gyógynövény sokoldalú felhasználását említi meg, ez 1236 magyar növénynévnek felel meg, 330 betegségre, illetve tünetre kínál orvosságot. [12.]

Szintén Kolozsváron, 1669-ben adták ki *Nadányi János* (1641–1707) református lelkész a *Kerti dolgok leírása* című, 526 oldal terjedelmű könyvét, mely 264 oldalon 72 gyógynövény természetével, gyakorlati hasznával foglalkozik, ezek többnyire az *Alexikepus* című fejezetben található. Ez tulajdonképpen Mizáld Antal orvos hasonló címmel megjelent művének fordítása. [13., 15.]³

Kolozsvárt jelent meg többszöri kiadásban (1761, 1773, 1785) a magyarországi születésű *Juhász Máténak* (1696 k. – 1776), a nagybányai kolostor minorita szerzetesének, házfőnökének és rendi tanácsosának „*Házi különös orvosságok, az orvosok nélkül szükölködő betegeskedőknek vigasztalásokra*” című, 148 oldalas könyve 231 gyógynövény hasznainak

2 *Herbarium az faknac füveknec nevekreol, természetekreol, és hasznairól / magyar nyelwre, és ez rendre hoszta az doctoroc koenyveiboel az Horhi Melius Peter. Nyomtattot Colosvárat: Heltai Gaspárne muehelyébe, 1578.*

3 *Mizauld, Antoine (1510–1578): Kerti dolgoknak leírása négy könyvekben / deákul; magyarrá pedig fordittattak Nadanyi Janos által. [Szeben]–Colosvarat. 1669.*

említésével, betűrendben, enciklopédiaszerűen található meg benne a betegségek és házi gyógymódjaik. [12.,13.]

Mindezek, a gyógynövényekkel való gyógyítást is szolgáló írások többnyire kéziratok formájában maradtak fenn, de a későbbiekben egy részük nyomtatott könyv formájában is.

Az előbbiekben felsorolt kéziratok vagy nyomtatott orvosló és fűvészkönyvek nem csökkentik a Kájoni herbáriumának értékét, mivel az Ó alapos és részletes ismereteivel nemcsak a gyógynövények bemutatására fektette a hangsúlyt, hanem az erdélyi népgyógyászati adatokra támaszkodva, azok gyakori és sokoldalú felhasználására is kitért. [16.] Pontosságának és megbízhatóságának eredményeképpen rendszerezte a növényeket, megemlítve hivatalos latin nevüket és népies elnevezésüket is. Bár Kájoni herbáriumát sem tekintik teljesen eredeti munkának, ez azonban értékét nem csökkenti. Feltételezhető, hogy *Beythe András* (1564–1599) 1582-ben Németújváron (jelenleg Güssing) fametszetekkel illusztrált, nyomtatott és 278 növényt ismertető „*Fives Könyve*” szolgált mintául. [7.] Kájoni összeállítása bizonyosságot tett sokoldalú egyéniségéről, felhasználta az erdélyi népgyógyászat adatait, bő leírást adott a nálunk előforduló és néhány külhoni gyógynövény hasznairól, tanácsokkal látta el az olvasót a növények felhasználási módjairól. A 64 oldalon bemutatott 244 gyógynövény latin és magyar elnevezése, rövid leírásuk és hasznuknak bemutatása is bizonyítja az évtizedekkel ezelőtt elveszettnek hitt kézirat alapos és gondos összeállítását. [10.]

A HERBÁRIUM BEMUTATÁSA

A Kájoni által 1673-ban, kézzel írt, 67 oldalas *Magyar Herbárium* nemcsak 244 gyógynövény leírását, hanem azoknak hasznát és felhasználási módját is tartalmazza. Ezt egy 1511-ben Velencében megjelent latin nyelvű „*Ortus Sanitatis*” című munkához kiegészítés céljából írta meg.⁴ Ő maga egy bejegyzésében jelzi, hogy a velencei kiadású *Ortus Sanitatis* című könyv 1672-ben a szárhegyi *Literáti János* iskolamester közvetítésével került a csíksomlyói kolostor könyvtárába, és ezzel egy időben egy brassói kompaktossal egybekötötte a nyomtatott könyvet

---

4 Magyar Herbárium (1673) – Függelék egy latin nyelvű „*Ortus Sanitatis*” (magyarul *Fűvészkönyv*) című növénytanai munkához (Venetius, 1511).

és a kéziratot herbáriumot. [7., 15.] Több helyen lapszélbejegyzések és saját kézírásával kiegészítések találhatóak, valamint egy magyar nyelven írt függelék, amiben a részben nálunk honos növények latin és magyar nyelvű nevének kívül a növény természetét és gyógyászati hasznát is közli. Mindezekhez a szárhegyi kolostorban töltött évei alatt latin és magyar nyelvű tartalomjegyzéket szerkesztett és csatolt hozzá.

A HERBÁRIUM NÉHÁNY GYÓGYNÖVÉNYÉNEK BEMUTATÁSA

A Kájoni-herbárium 244 növénye közül kiválasztottuk néhány olyan gyógynövénynek a bemutatását, valamint a szerző által leírt javallatokat, melyek közismertek és használatosak az erdélyi népgyógyászatban és ugyanakkor mai fitokémiai ismereteinkkel és a hatóanyagok hatásával alátámasztva bizonyíthatjuk azoknak helyességét.

Kájoni herbáriumának 5–6. oldalán a boróka, a *Juniperus communis* terméséről, hasznáról találunk leírást. Magyar nyelven ezt a növényt „magos fenyőnek” nevezi. A termésének általa említett gyógyhatásai közül kiemeljük: „vizeletet indít, megrekedtetett is”. Ez a javallata ma is helytálló, hiszen vizelethajtó (diuretikus) hatása kísérletileg igazolt, és illóolaja, az *Aetheroleum Juniperi* több vizelethajtó gyógyszer összetételében ma is szerepel, sőt a termése gyakori teakeverékek összetételében, valamint gyógyszerkönyvekben is hivatalos. A termése 1,5–2%-ban illóolajat tartalmaz, melynek összetevői többnyire terpén szénhidrogének (á-pinén, â-pinén, terpinén-4-ol, borneol), melyek hozzájárulnak vizelethajtó, emésztést javító, enyhe görcsoldó és antibakteriális hatásához. A szárított áltermése vizes forrázatát vesekő képződés ellen és szintén vizelethajtóként használják az erdélyi népgyógyászatban. [18/272.]

Kájoni herbáriumának 21. oldalán az útifű, a *Plantago* fajok gyógyhatásáról írja, hogy „minden belső betegséget gyógyít a kifacsart leve, így főfájást, szemfájást, fül-fájást, dagadást,” stb. Mai ismereteink szerint mindhárom útifű faj (*Pl. lanceolata*, *Pl. media*, *Pl. major*) hatóanyagai ismertek. Sokféle hatásukban szerepük van az iridoid-glikozidoknak (aokubin – 1,5-2%), a polifenoloknak, a nyálkaanyagoknak, a cserzőanyagoknak, valamint a C-vitamin tartalomnak. Ezek indokolják a leveleiknek széles körű, külsőleg való felhasználását mint gyulladáscsökkentőt, enyhén antibiotikus és sebgyógyító hatását (az aokubin bomlástermékei miatt). A mai hivatalos és népi gyógyászatban tea és szirup formájában köhögéscsillapítóként használatos. [18/335.]

A 25. oldalon a bazsalikom (*Ocimum basilicum*) növényről és hatásáról olvashatunk. Kájoni magyar elnevezését basilicumként említi, hasznát pedig a majoránna és a rozmaring növény föld feletti részeihez hasonlítva így írja: „nehézlégzést, hurutot gyógyít [...], vizeletet indít [...], nyelvnek dagadását, májnak dagadását gyógyítja [...], véres szemet jó vele mosni”. A népgyógyászatban belsőleg felfúvódás esetén szélhajtónak is ajánlják, valamint gyomor- és bélpanaszokban. A bazsalikom illóolaj-tartalma miatt mai felhasználása is sokrétű. Erősíti az immunrendszert, ugyanakkor külsőleg bőrfertőzésekre, sebekre ajánlja a szakirodalom, különösen a faggyúmirigy gyulladásának kezelésére. Sebgyógyulást elősegítő kenőcsök egyik alapanyaga. Szesztes kivonatát szájvízként vagy toroköblögetőnek használják. [18/310.]

A 39. oldalon a kakukkfű, a *Thymus serpyllum* növény hasznait így mutatja be Kájoni: „tüdőt, májat, gyógyít [...], köhögést csillapít [...], vizelet nehéz voltát meggyógyítja.” Köztudott, hogy 0,1–0,6%-ban tartalmaz illóolajat, melynek összetevői a timol, para cimol, karvakrol valóban a felső légutak megbetegedéseire jó hatással vannak, ehhez hozzájárul az antibakteriális hatása is. Görcsoldó, szekretomotorikus, köptető hatása miatt ma is ilyen céllal használják a hivatalos és a népgyógyászat területén. Ezenkívül szamárköhögéses és asztmás betegeknél is javasolják hörgőtágító hatása miatt. [18/393.]

A herbárium 45. oldalán a csalány (*Urtica dioica*) levelei és föld feletti részeinek hasznáival foglalkozik. A növény zöld részei igen gazdagok klorofillban, vitaminokban, ásványi- és nyomelemekben. Kájoni borban való főzetét gyulladáscsökkentésre ajánlja. Az állati népgyógyászatban ma is szárnyasok, sertések eledelébe keverik egyes járványos megbetegedésük megelőzéséért. Gazdag klorofill tartalmát a gyógyszer- és a kozmetikai ipar is felhasználja. [18/403.]

Az 53. oldalon az apróbojtorján, az *Agrimonia eupatoria* növényt és hasznait így írja le: „Ha kinek hasa fáj, főzd meg borban, a gyökere is jó [...], sebet mosni is jó vele, sebre tedd levelét, [...] mind levelét, magját, gyökerét főzd meg borban, vérhast megállít.” Mai ismereteink szerint a felhasználásra utaló indikációi jók, hiszen a növény föld feletti része, a *Herba Agrimoniae* magas cseranyag tartalmánál fogva kiváló antibiotikus hatást fejt ki a bélbaktériumokra. [18/131.] Ezt a marosvásárhelyi Farmakognóziai és a mikrobiológiai tanszék egykori munkatársai

kísérletekkel is igazolták. Epehólyag és az epeutak gyulladására is jó hatással van.

Ugyancsak ezen és a következő 54. oldalon, egérfark néven a közismert *Achillea millefolium* növényről és hasznairól ezt írja: „külső dagadását szemnek, fülnek, sebnek meggyógyítja [...] testet, izzadó sebet jó vele mosni”. A növény virágzata és teljes föld feletti része azulénben gazdag, kékszínű illóolajat tartalmaz, melynek gyulladáscsökkentő hatása a kamilla virágzatával vetekszik. Felhasználása napjainkban is széles körben elterjedt, mind belsőleges, mind külsőleges célokra. Vizes kivonatát gyakran fogínybetegségek esetén öblögetőként, a szem gyulladásakor mosóvízként is ajánlják. Ugyanekkor belsőleg tea formájában gyakran gyomorfekély, bélhurut ellen, epehajtóként is. Külsőleg bőrgyulladás, ekcéma kezelésére azulénes kenőcsök formájában is jó hatása van. Gyulladáscsökkentő hatása miatt illóolaja a felnőttek vagy kisbábák fürdővizébe is felhasználható. [18/125.]

Még ezen az oldalon, a D. pontnál a vassű néven közismert *Verbena officinalis* növényt és hasznát írja le. Borban való főzetét sokféle betegségre ajánlja: „máját, epét, vesét tisztít... követ, mérget kiűz [...] sárgaságot gyógyít, orbáncot és tüzes dagadást megállít.” A mai népgyógyászatunkban is sokféle felhasználást nyer. Belsőlegesen az emésztést segíti elő, vizelethajtó hatása ismert, külsőleg pedig különböző bőrbetegségek tüneteinek csökkentésére és sebgyógyulást elősegítő hatása miatt használják, ami hatóanyagainak, köztük a verbenalin iridoid glikozidoknak, valamint flavonoidoknak tulajdonítható. [18/413.]

A 65. oldalon a „bozzafa” leírását és hasznát találjuk leírva. *Sambucus* névvel illeti, anélkül, hogy megjelölné, melyik fajról van szó. A növény minden részét felhasználásra javasolja, így a fiatal ágak kérgét, a virágzatát, a leveleket, valamint a terméseket. Borban főzött kivonatának belsőlegesen gyulladáscsökkentő hatását említi, máj, lép dagadására is hasznos, de külsőleg szemcseppnek, illetve kutyaharapásra is javasolja. Még utal a virágzatának vizelethajtó hatására is. A mai ismereteink szerint a nálunk előforduló három *Sambucus* faj (*S. ebulus*, *S. nigra* és *S. racemosa*) virágzatát és termését is gyakran felhasználják. A virágzat beltartalmi anyagai közt jelentősek a 2-3%-ban előforduló flavonoid (rutin, kvercetin) vegyületek, a 0,02-0,3% illóolaj, valamint szaponinok és nyálkaanyagok. Ezeknek tulajdonítható vizelethajtó és izzasztó hatása, amit hűléses megbetegedések kezelésére egymagában

vagy teakeverékek formájában használnak. Mivel szomjúságcsökkentő hatása jelentős, e célból a virágzatból készült vizes kivonatát gyakran házi szerként, üdítőnek is használják. A gyenge hashajtó hatású termései szerves savakat (almasav, ecetsav), A- és C-vitamint tartalmaznak, valamint anthocián festéket, ez utóbbi alkalmassá teszi élelmiszerek festésére. [18/369.]

Nemcsak a nálunk honos, hanem néhány idegenföldi, exotikus gyógynövény leírását, azok hatásait is ismerteti a *Magyar Herbárium*. Ilyen például a *pomagrana fa*, amit latinul (deákul) *Mala punica* néven illet, mai hivatalos neve *Punica granatum*. Magjának és levének hasznát is leírja, de ajánlja „a száj, a fogak ínyének dagadására, a vérköpés megállítására is, és vérhas esetére”. Vitaminok, nyomelemek, flavonok, nyálkaanyagok jelenléte igazolt a terméshéjban és magvaiban, továbbá ismert az immunrendszer erősítésében játszott szerepe is. Hatása, gyógyászati felhasználása igen sokrétű: magas vérnyomás, érlemeszesedés ellen, az LDL (káros koleszterin) szintjét, illetve annak oxidációját 40%-al csökkenti a vérben. Összehúzó hatása miatt hasmenés és vérhas ellen is alkalmazzák. Porrá tört kérge alkalmazható bélféregűzésre, mivel a galandférgék izomzatát bénítja. A gyümölcs leve gyakran láz és meghűlés ellen is kiváló. Ma már a kereskedelemben is kapható kedvelt gyümölcs. [18/467.]

KÖVETKEZTETÉSEK

A Kájoni János által írt (vagy esetenként másolt) *Magyar Herbárium* 67 oldalán 244 gyógynövény leírása található, melyeket mind belsőleg, mind külsőleg többféle betegségre javasol. [16.]

A herbáriumban leírt növények könnyen megtalálhatók a latin és a magyar nyelvű tartalomjegyzék, valamint a tárgymutató segítségével. Legtöbb említett növény nálunk is honos gyógynövény, de idegen tájakról származókat is felsorolt. A gyógynövények leírásán kívül hasznukat is részletesen bemutatja. Az egyes gyógynövényeknél leírt javallatai igen változatosak, sokféle tünet gyógyítására alkalmasak. Néhánynál felhívja a figyelmet az óvatosságra is.

Több gyógynövélynél a leírt javallatok megegyeznek a mai népgyógyászati felhasználásokkal, illetve a ma ismert hatóanyagaik alátámasztják javasolt felhasználásukat.

Végül remélem, hogy a Kájoni János 340 évvel ezelőtt, magyar nyelven írt herbáriumából bemutatott szemelvényekkel felkeltettem az olvasók figyelmét és hozzájárultam a gyógynövény-felhasználás történelmével kapcsolatos ismereteinek bővüléséhez.

KÁJONI JÁNOS EMLÉKEZETE NAPJAINKBAN

Kájoni János tevékenysége kitörölhetetlen nyomot hagyott az erdélyiek, főleg a Csíki- és a Gyergyói-medence lakóinak körében. Gyergyószárhegyen a kolostorban emléktábla, dombormű, valamint sírja őrzi emlékét. Csíksomlyón a ferencesek rendházának belső udvarán is áll mellszobra. Több intézmény, például a Csíkszeredai Megyei Könyvtár, iskolák, gyermekotthonok, zenekar stb. elnevezésében szerepel Kájoni János neve. Könyvek, tanulmányok, közlemények szerzői foglalkoztak életével, munkásságával, ezek adatai a szakirodalomban könnyen megtalálhatók.

A gyógyfüvekbe vetett hit ma is töretlenül él a népgyógyászatban. Ezért hasznos lenne a kéziratban maradt *Magyar Herbárium*nak mielőbbi kiadása nyomtatott formában, annál is inkább, mivel így jelenleg az érdeklődők számára nem hozzáférhető, sőt Erdélyen kívül sem eléggé ismert. Kájoni János herbáriumára már rég felkeltette az érdeklődést a szerzetesek és gyógynövények felhasználásának történetével foglalkozók körében.

Közel egy évszázada már több szerző is foglalkozott vele, értékelték munkásságának alaposságát és megbízhatóságát. Így az 1920-as években *Boros Fortunát Domokos* OFM (1895. jún. 3., Zetelaka – 1953. márc. 16., Capul Midia börtöne), tartományfőnök, történész, aki 1911-ben lépett be a ferences rendbe. Sokoldalú tevékenysége volt. Miután 1918-ban pappá szentelték, Kolozsvárt és Szegeden tanult tovább. 1921-ben a kolozsvári ferences lapok munkatársa lett. Ez idő alatt írta elsőként a *Hírnök* című lapban tudósítását Kájoni János herbáriumáról. 1932-ben átvette a Szent Bonaventura Könyvnyomda igazgatását. 1948-at követően többszöri zaklatás után 1951. aug. 20-án kényszermunkára hurcolták a Duna-csatornához. Itt cukorbetegsége elhatalmasodott, tüdőgyulladást kapott, s „mint gyengélkedőt lapáttal agyonverték”. [3., 4.]

Spielmann József Marosvásárhely egykori orvostörténész professzora és fia *Spielmann Mihály Kájoni János Herbáriumára* címen 1977-ben

közölt a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság *Gyógyszerészet* című lapjában egy értékelő tanulmányt. [19.]

Miklóssy Vári Vilmos (Miklós) (1947–2007), a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum egykori botanikusa, muzeológusa 1979. szeptember 20-án, a Mikó-vár udvarán tartott *In memoriam Joannes Kajoni* című emlékhangversenyt kezdeményezett születésének 350. évfordulójára. Majd ez a zenekar 2019-ben a *Joannes Kájoni 390 emlékév* részeként a régizene-fesztivál keretében ismét a ferences szerzetes munkássága előtt tisztelgett. Miklóssy Vári Vilmos Magyarországra való kitelepedése után Kájoni János *Magyar Herbáriumát* tárta és dolgozta fel, melynek eredményét 1979-ben Budapesten a *Congressus Pharmaceuticus Hungaricus* meghívottjaként bemutatta. [8.] *Kájoni János Herbáriumának összehasonlító vizsgálata* című értekezésével 1992-ben megkapta a doktori fokozatot. [9.] Sajnos azonban Kájoni *Magyar Herbáriuma* a mai napig csak kéziratban található, bár nagyon hasznos volna közkinccsé tenni, nyomtatott könyv formájában kiadni, így minden érdeklődő hozzájuthatna a csíksomlyói ferencesek könyvtárában őrzött egyedüli példányhoz.

ÖSSZEFOGLALÓ

Bár a kéziratos füvészkönyvek, illetve orvosságos könyvek többnyire nem eredetiek, részben különböző könyvek másolatai, feldolgozásuk a szerzők egyéni kiegészítéseivel, orvos- és gyógyszerészettörténet szempontból mégis figyelmet érdemel. Így Kájoni János *Magyar Herbáriuma* is. A belőle kiragadott néhány példa bemutatásából is látható, hogy a benne leírtak, a javallatok többnyire megegyeznek nemcsak a ma még élő népgyógyászati felhasználásokkal, hanem fitokémiai és hatástani ismereteink alapján alátámasztják a rég leírt és tapasztalat által hasznosnak vélt növények mai felhasználását is.

Az egyes gyógynövényeknél közölt felhasználások bár sokrétűek, de több esetben óvatosságra is felhívják a figyelmet. Alapos és gondos összeállítást bizonyít a 64 oldalon bemutatott 244 gyógynövény latin és magyar elnevezése, rövid leírásuk és hasznuk bemutatása.

IRODALOM

BENEDEK FIDEL P.

1. 2005 *Ferences Kolostorok*. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte Sas Péter. Csíkszereda, Pallas-Akademia Könyvkiadó, 1-75.

BETHLEN KATA

2. 2012 *Orvosló könyve. Anno 1737*. Szerk.: S. SÁRDI MARGIT. Máriabesnyő, Attraktor Kiadó, 7-103.

BOROS FORDUNAT P.

3. 1922 *Kájoni János Herbárium*. A Hírnők (Cluj), 437-438.
4. 1927 *Az erdélyi Ferencrendiek*. Cluj-Kolozsvár, Szent Bonaventura, 1-320.

DADAY ANDRÁS

5. 2002 *Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 466-472.

DEBRECZY SÁNDOR

6. 1940 *Apafi Anna orvosságos könyve*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum, 322- 329.

FAZEKAS ÁRPÁD

7. 1982 A magyar nyelvű herbárium irodalomról. In *Orvostörténeti Közlemények (Comm. Hist. Artis Med.)*, 97-99., 43-64.

MIKLÓSSY VÁRI VILMOS

8. 1980 Kájoni János hasznos orvoscönyve és forrásai. In *Gyógyszerészet*, 24., 63-68.
9. 1992 *Kájoni János Herbáriumának összehasonlító vizsgálata*. Doktori disszertáció. Vácrátot, MTA Ökológia és Botanika Kutatóintézete.

MUCKENHAUPT ERZSÉBET

10. 1999 *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. Könyvleletek 1980-1985*. Budapest-Kolozsvár, Balassi Kiadó - Polis Kiadó.

PATAKI JENŐ

11. 2011 *Az erdélyi orvoslás történetéből*. Budapest, 2011, a Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára, 80., 34-36.

PÉTER H. MÁRIA

12. 2004 A XVI-XVIII. századi erdélyi orvosló- és fűvészkönyvek fitoterápiás vonatkozásai. In *EME Orvostudományi Értesítő*, 77., 3., 327-337.
13. 2006 A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár remekei. In *Gyógyszerésztörténet*, 3-4., 32-35.
14. 2007 Lencsés György „Ars Medica” című művének a gyomorbántalmak orvoslására ajánlott gyógyszerkincse. In *Gyógyszerészet*, 51., 11., 693-700.
15. 2007a Nadányi János Alexikepus című kötetében szereplő növények gyógyászati felhasználása. In *EME Orvostudományi Értesítő*, 80., 1., 78-81.
16. 2014 Kájoni János 1673-ban írt Magyar Herbárium című művének bemutatása és néhány gyógynövényének értékelése mai ismereteink alapján. In *EME Orvostudományi Értesítő*, 87., 2., 153-157.

PÉTER MIHÁLY

17. 2005 Lencsés György - Ars medica -1577. In *EME Orvostudományi Értesítő*, 78., 2., 241-245.

RÁCZ GÁBOR - RÁCZ KOTILLA ERZSÉBET - SZABÓ LÁSZLÓ GY.

18. 2012 *Gyógynövények ismerete. A fitoterápia és az alternatív medicina alapjai.* Budapest, Galenus Kiadó, 125., 131., 272., 310., 335., 369., 393., 403., 413.

SPIELMANN JÓZSEF - SPIELMANN MIHÁLY

19. 1977 Kájoni János „Herbariuma”. In *Gyógyszerészet*, 21., 299-302.

SZABÓ T. ATTILA - SZ. TÓTH MAGDA

20. 1982 Zay Anna herbáriumának gyógynövényei. In *Communicationes de Hist. Artis Med.*, 100., 89-101.

SZLATKY MÁRIA

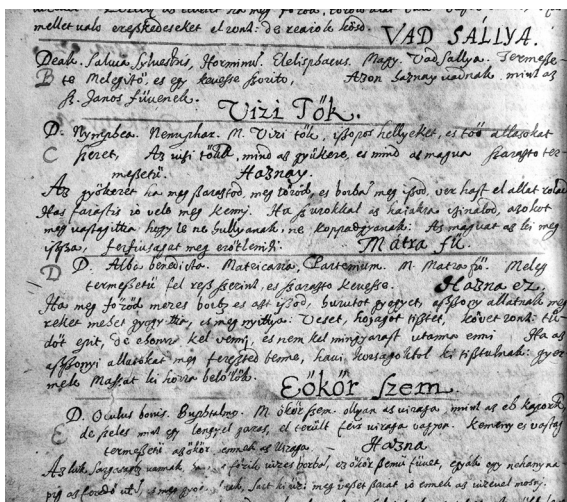
21. 1980 Magyar nyelvű, kéziratos orvosló könyvek a 17. századból. In *Magyar Könyvszemle*, 96., 2., 131-148.

ZAY ANNA

22. 1979 1718. *Herbárium.* Reprint kiadás. A bevezető tanulmányt írta Fazekas Árpád, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága (Folia Rákócziána 2.), 58., 418.

***

23. 1941 XVI. századi magyar orvosi könyv. Bevezetéssel ellátva közléteszi Varjas Béla. Kolozsvár, kiadja az Erdélyi Tudományos Intézet, Sárkány Nyomda Rt. Műintézet nyomása.

Részlet Kájoni Magyar Herbáriumból
(Fotó: Ádám Gyula)